

• *Tərcümə Mərkəzi məşhur Misir yazıçısı, 1988-ci ildə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülmüş yeganə ərəb yazıçısı Nəcib Məhfuzun (1911-2006) bir sıra əsərlərindən ibarət olan "Bildircin və payız" kitabını Ş.Ələsgərovun tərcüməsində nəşr edib oxucuların ixtiyarına vermişdir. Kitab yazıçının "Bildircin və payız" romanı, "Zülmət gecədən işıqlı səbaha" povesti və 14 hekayəsi daxil edilmişdir. Tərcümə ədəbiyyatının nəsrində, qəribə həlaldır ki, əsərlərin hansı dildən tərcümə ediləcəyi kitabın heç bir yerində göstərilmişdir.*

Eldar MƏMMƏDOV

Əsərlərin tərcüməsinin keyfiyyətindən bəhs etmək üçün bir neçə misalla kifayətlənək. Kitabın 354-cü sahifəsində iki cümləyə diqqət yetirək: "Ürəyi ilə bərk döyünməyə başlamışdı ki, sanki bir neçə dəqiqə bundan önce ehtiras dolu anlar yaşamışdı. Kaş indi Xəyyam küçəsindəki o evdə olaydı!..." İkinci cümlə rusca tərcüməsindəki kimidir. Həmin iki cümlənin ərəbcədən tərcüməsi belə olmalı idi: "Qəlbi rıqqətə gəldi və onda gözəli vəsf etmək arzusu yaranırdı. Ömər Xəyyamdan bir beyt demək istədi, amma heyhat alınmadı." Başqa bir misal: "Kinoteatrın çölə axışan adamlarla birgə səhile tərəf gedən tramvaya mindilər." (s.430). İskəndəriyyədə yeganə tramvay xətti dəniz səhili ilə paraleldir. Cümlənin dəqiq tərcüməsi belədir: "Kinoteatrın çıxan adamlara qarşılıq "Ər-Ramlı" stansiyasına gedən tramvaya mindilər."

"Uşaqların cənnəti" hekayəsində (yeri gəlmişkən, hekayə hələ 2004-cü ildə Azərbəsin buraxdığı ərəb ölkələri yazıçılarının əsərlərindən ibarət "Şahidlər bu həftə qayıdacaq" hekayələr məcmuəsində verilmişdir) belə bir cümlə vardır: "O, biza yirminci surəni oxudu, biz də onu ezberlədik." (s.345). Müəlliflə isə bu cümlə fərqlidir və surənin nömrəsi göstərilmişdir. Kiçik məktəbli qızın dilindən olan bu cümlə belə tərcümə edilmişdi idi: "Müəllimimiz biza surə oxuyur, namaz qılmağı öyrədir."

Kitabda xeyli söz və ifadə səhv tərcümə edilmişdir: "Bəlkə, yaxşı olar, rayona gedək?" (s.62). Bizzə rayona gedirik, həmin misrirlərdə raqon məfhumu yoxdur və onlar "bağ evinə" getmək istəyirlər. Başqa bir misal: "İskəndəriyyəyə ikisi qayıtdı, İlayət xanı Qahirədə qalası oldu." (s.178). Əslində cümlə belə olmalıdır: "İkisi də birlikdə İskəndəriyyəyə qayıtdı, ana isə Rusul-Bərdə qaldı." Bəzi uyarıcılarla rusca tərcüməsindəki kimidir. 57-ci səh. -də belə bir ifadə vardır: "Akula dərisindən ağapçaq kostyum". Dünyanın hansı ölkəsində köpək balığının dərisindən kostyum tikirlər? Burada "çərkozi kostyum" dan söhbət gədir. "Çiyinə dava dərisindən plaş axtır." (s.373). "Dəve dərisindən plaş" çox qəribə səslənir. Əslində belə olmalıdır:

"Çiyinə dəvə yunundan toxunmuş əba salır." 74-cü sahifədəki "ərəb yazısı ilə" ifadəsi müəlliflə məhz "fars yazısı ilə" şəklindədir. "Stansiya rəisi onun divara dirmaşib parovoza mindiyini görüb." (s.356). (Halbuki orijinalda həmin adamın motosikletlə mindiyi göstərilir.). "Zəhləmi töküdü deyir - gözəlləri qazetdən ayırmayan Hamam deyindi." (s.401). Əslində isə cümlə belə olmalı idi: "Humam başını qazetdən ayırmayıb mızıldandı: "Görüm, sənin anan gorbəgər olsun." "Xoşbəxtliyin bir anı" hekayəsinin sonunda ərəb dilində 4 səhifədən çox mətn heç tərcümə edilmişdir.

Kitabda Azərbaycan dilindəki uyarsızlıqlardan daha geniş bəhs etmək lazımdır. Tərcüməçi özünün qəribə cümlə və ifadələri ilə dilimizə "zənginləşdirməyə" cəhd etmişdir: "...yuvralamb düşdüdü bu razalar dəliyinə xatirədir." (s.128); "...bir əl uzanması qəder qısa məsafə qalır..." (s.79); "...bir saat gözəntidən doğan işgəncə" (s.163); "...başından yalan damırsın." (s.188); "...soyuq külək səbəbi ilə addımlarını yeyinlədi." (s.321); "ürəyi qəfləten durmuşdu." (s.231); "ürək partlamasından ölmək" (s.217); "...oturmuş kişiye bənzəyirdi." (s.141); "...o, hər şeyə dözdü və kamallarından əl çəkəndi." (s.177); "bəyəniti döngələrində" (s.150) (görünür, "sərt" sözü tərcüməçini qane etməyib); "bələlərin ard-arda gəldiyi ömrünün" (s.132) (bu "ard-arda" ifadəsi ösən ətirin ortalarında bir sairin kəskin tənqiddə məruz qalmış "atlar gedir dal-dala" ifadəsinə bənzəyir); "Ölməmişdən önce ruhun bir halda rahatlıq tapa bilər, o da yalnız yalnızlıqda." (s.105); "Ata yerə qalan hövsələsinə də itirək cavab verdi." (s.346) (görəsən, "olancaq səbrini" yazmaq olmazdı); "Yerə girəcək dərəcədə utanırdı." (s.358); "...cavanlığın kefini çırmaqda idim." (s.215); "Samir çırxaçıda İsayə qayıtdı." (s.177); "...dayanmadım, ayağım hara, başım ora" - deyib arxama baxmadan qoydum üstünə." (s.342); "Balaca uşaqlar içəri pərkəndə doluşdular." (s.365); "bir-birini qovğada olan dağalar" (s.19) (adətən, "dağalar bir-birini qovurlar" deyirlər, "qovğada olan" isə "bir-birini ilə savşan" mənasındadır); "...məni yaşda adamın utanması belə utanvericidir." (s.250) və s. Görünür, tərcüməçi öz məhsulunda işlətdiyi söz və ifadələri dilimizin lüğət fondumun ayrılmaz hissəsi sayır.

Çox sayda müəmmal, dilimizin məntəqi ilə bir araya sığmayan ifadə və cümlələr vardır: "Xəsta adamın sürünməsindən bətor olan ətalət..." (s.91); "...canına istilik gəldi, kefim yüz vurdur." (s.224); "...qaçılmaz son-

luğu gözləyirəm." (s.211) və s.

Tərcümə mətlərlərindən belə aydın olur ki, misrirlər də bizim kimi ifadə tərzlərində maldirlər. Əbrələrin dilindən sırf azərbaycanlılara xas cümlə və ifadələr verilmişdir: "Avazın yaxşıdır, oxudüğün Quran olsa." (s.88) (Heç bir ərəb Quran barədə belə ifadə işlətməz.), "sözümün mustafası" (s.161) ("Mustafa" Məhəmməd peyğəmbərin adından biridir və Misirdə belə bir ifadə işlədilə bil-

məmişdir ki, bu rus sözünü "poza", yaxud "poz" şəklində dilimizdə "istifadə etmək" lazımdır. "kofe" və "qəhvə", "post" və "vəziyyə", "par" və "buğ" paralellərindən yalnız ikincisi işlədilsəydi, daha yaxşı olmazdı? Dilimizin ortofraqviya lüğətində öz sözlərini olduğu halda rus sözləri işlədilmişdir: patriot, milyon, pensioner, konslager, jəsmın, spilkə, paçka, yupka (ruscası "yubka" şəklindədir), kurnir, vakant, sviter, piyar, qudok, akula, kafe, provakator, ritm, jest, fişka və s.

"Orada mandolinanın sədaləri altında şam etdik." (s.224) cümləsindən görünür ki, rusların mandolinası Misirə köçüb ərəblərin milli musiqi aləti olmuşdur. Tərcüməçi hətta dilimiz üçün tamamilə yeni sözlər də "keşf" etmişdir: qürurbəzlik, qəlyan-xana.

Görəsən, tərcüməçinin yazdığı

kitabın yəni

"Bürüncdən düzəlmiş atlı heykəl" (s.80) ifadəsi onu göstərir ki, tərcüməçi bilirmir, heykəl öz-özünə düzələ bilməz. Burada hökmə "düzəldilmiş" yazmaq lazımdır. "Həftəsonu qabaqcadan nəzərdə tutulmuş xərcəli qarşılaşma üçün bankdan yüz funt götürülmü oldu." (s.175). Xərcələrin də pişavazna çıxmaq olarsın? "Cübbəsinin geniş balaqlarını qaldırdı." (s.174) ifadəsi dəqiq deyil. "Şalvarın balaqları" deyərlər, cübbənin isə "ətəyi" olur.

Bəzi hekayələrin tərcüməsində dilimizdə çoxdan bəri işlədilməyən söz və ifadələrdən istifadə edilmişdir: "yənə çifayda" (178), "amma bu-nun çifaydası" (s.219), "hüsnü-təvəc-cöhlə izləyirdi" (s.445), "sərhasab ev xanımı" (s.150), "biləxtiyar" (s.382) və s.

Tərcüməçinin işlətdiyi "Allahın

Nəcib Məhfuzdan daha bir uğursuz tərcümə

Kitabda xeyli söz və ifadə
səhv tərcümə edilmişdir

qul-ları" və a Pev-gəmbə-rin ad gü-nü" ifadə-ləri dilimiz-dən çoxdan "Allahın bəndə-ləri" və "Mövlud bayra-mı" şəklində sa-bitləşmişdir. Bizzə apostrof ləğv edil-dikdən sonra "Kəbə" yazmırlar. "Kəbə" yazmaq daha düzgün-dür.

Redaktor diqqət yetir-məli idi ki, cümlənin əvvə-lində, özü də abzəsdən "Nə-ise ki," (s.224), "Belə götürəndə", "Baxmayaraq ki," ifadələrinin işlə-tmək dilimizdən heç bir məntiqinə uy-ğun gəlmir. Cümləni "Və" bağlayıcı-ya ilə başlamaq da mübahisəli məsə-lədir. Cümlənin axırındakı "axı" və "da" ədətləri isə təəccüb doğurur.

Kitabda çoxlu "fun" sözü işlədi-lmişdir. İndiyədək bütün əcnəblər misrirlərin israrına baxmayaraq bu ölkənin milli pul vahidini ingilislərin buradakı hökumətli dövründən qal-mış "fun" sözü ilə adlandırlır. Mi-srirlər isə özlərlərin milli pul vahidini "ciney" adlandırlırlar. N.Məhfuz heç bir yerdə "fun" sözündən istifadə et-məmişdir. Bəzi yerlərdə isə həmin mənada bəynəlxalq uzumluq ölçüsü olan "fut" sözündən istifadə edilmiş-dir: "Məvacibi on beş futdan artıq de-yil." (s.267), "ananın dörd fut toqqu-dü" (s.274) və s.

məz; "Nə vaxta kimi tenha çinarək yaşayacaqsan?" (s.352) (Orijinalda isə "tənha xurma ağacı" yazılıb. Məgər, ərəb ölkəsində baş verən hədi-sədən bəhs edən əsərdə "çinar" əvə-zinə "xurma ağacı" yazmaq daha yaxşı olmazdı?)

344-cü səhifədəki bir cümləyə diqqət yetirək: "Ay sənin Nadyana ne deyim?!" (Bu cümlənin ərəb dilin-deki ifadə tərzini dilimizdəki ilə eyni-yyet təşkil edir və o belə tərcümə edil-məli idi: "Allah səni də, sənin Nadiyəni də bir gündə kəssin!"); "O, dəfə bahalı mənsədəsində gəlmiş-di." (s.141) (Axı, "dəfə bahalı" nə deməkdir? Müəllif yalnız "bahalı" yazmışdır.) və s.

Tərcüməçi dilimizdən yalnız bir regionununu loru danışıq dilində "da-ha" mənasında işlədildən "day" söz-ündən gen-bol istifadə edir. Bu söz, yeri gəldi-gəlmədi, cümlələrin əvvə-lində, ortasında, hətta axırında işlə-dilmişdir. Görəsən, "Day olar da." (s.438) cümləsi hansı fikri ifadə et-mək üçün yazılmışdır?

Bəzi cümlə və ifadələrdə lüzum-suz yərə rus sözləri işlədilmişdir: "al-ver gü gedərdi" (s.394), "Poza mi dəyişsin!..." (s.328); "Bilsəydim, vaxtında qəşəng pozlar verərdim." (s.56) Tərcüməçi müəyyən edib bil-

Tərcüməçi dilimizin yalnız bir regionunun loru danışıq dilində "daha" mənasında işlədildən "day" sözün-dən gen-bol istifadə edir.

Əcnəbilər Misirin xırda pulunu "piastr" adlandırırlar. Misirlilər "piastr" əvəzinə müəllifin yazdığı "quruş" sözünü işlədirlər. Kitabdakı əsərlərin bir çoxunda işlədilmiş "qəpik" sözü yalnız bizə aiddir və başqa ölkələrin pul vahidini "qəpik" adlandırmaq düzgün deyildir: "Cibində bir qəpik pulu yox..." (s.385); "Söyüşün biri bir qəpik oldu." (s.366)...

Tərcüməçi əsərlərdəki obrazların adlarının bir çoxu russayağı yazmışdır: Hammada (bu ad ərəbcədə "Həmmədə" şəklində yazılır və səsləndirilir. Dilimizdə də bu şəkildə verilməlidir), Samara (Səmrə), Nadya (Nadiyə), Bayumi (Bəyyumi), Anis (Ənis), Umm Şilbi (Umm Şələbi), Saqr (Saqr), Qadəriyyə (Qədriyyə), Niamət (Nəamat), Tofiq Əl-Həkim (Taufiq Əl-Həkim), Ərəbi paşa (Urabi paşa), Səad Zağlul (Səəd Zəğlul), Faruğ (Faruq), Tiza (Tizə), Şükrü (Şukri), Hüsnu (Husni), Əd-Dibağ (Əd-Dəbbağ), Həmam (Humam), Həbbəni (Əl-Həbbəni), Cauda (Cövdət), Bərham (Bərhum), Heydər Dramlyalı (Heydər Əd-Dərməlli) və b. Misirlilərdə "Samir" və "Vahid" adları yoxdur. Onlar həmin adları "Səmir" və "Vəhid" şəklində istifadə edirlər. "İbrahim əmi" və "Əhməd əmi" ifadələri nədənsə, ruslardakı kimi "İbrahim dayı" və "Əhməd dayı"ya çevrilmişdir. Ruslar bu iki məfhumu ifadə üçün yalnız bir "dyadya" sözünü işlədirlər. Bizim isə onların öz adları ilə adlandırmaq imkanımız var.

Bir sıra adlar Türkiyə türkcəsindəki kimi yazılmışdır: Fikriyə, Lütfiyə, Fəxriyə, Abbasiyə. Halbuki bu adlar bizdə də ərəbcə səsləndiyi kimi, yəni "-iyyə" sonluğu ilə yazılmalıdır: Fikriyyə, Lütfiyyə, Fəxriyyə, Abbasiyyə.

Tərcüməçi Misir həyatı ilə tanış deyildir. O, çox sadə yer adlarının yazılışında kiçik də olsa, xətalara yol vermişdir: Zama-
lek (Zəmalik), Seyyidi Cabir (Sidi-Cabir), Ciza (Cizə), Əbu-Kir (Əbu-Qir), Məbaya-
da məhəlləsi (Əl-Mubayyidə məhəlləsi), Əş-Şərfa küçəsi (Əş-Şürəfa küçəsi) və s. "Yuxarı Misir vilayətində" (s.291) ifadəsi də təəccüb doğurur. Axı, Misirdə belə bir vilayət yoxdur. Ümumiyyətlə, Misirdə inzibati bölgü vahidi "muhafazə" adlanır və ölkədə 25 mühafazə vardır. Ölkəni coğrafi-təbii vəziyyətinə görə iki yerə bölürlər: Yuxarı Misir və Aşağı Misir. Lakin onların heç birini vilayət adlandırmırlar.

Tərcüməçinin uzun-uzadı səhifəaltı izahlarına da münasibətimizi bildirmək niyyətində idik. Lakin ərəbcə "Bərağis-əs-Sitt" ifadəsinə (s.337) yazdığı qısa izah - "altı birə" (!) ifadəsi bizi bu fikirdən daşındırdı. Onun bu iki sadə sözdən ibarət ifadəni tərcüməsi də səhvdir. İfadənin belə tərcüməsi bədnam "tərcümə inciləri" siyahısına düşə bilər. "Bərağis əs-sitt" vaxtilə Qahirə küçələrində satılan xırda noğullara verilən istehzal addır; mənası "Xanım birələri" deməkdir. Deməli, birələrin sayını göstərməyə heç lüzum yox idi.

Qısacası, iki ölkə arasında ədəbi əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə xidmət edən hər bir tərcüməçi iki dili də gözəl bilməlidir. Təəssüf ki, haqqında danışılan kitabın tərcüməçisi barədə bunu demək mümkün deyil.